

Az alkotó szelleműek agyából alkalomadtán olyan ötletek, szikrák pattannak, amelyek - mert meghökkenítő - töprengésre készítetnek. Ilyen sziporka '4D'-nek nevezni egy tájépítészeti folyóiratot. A rendkívül szerteágazó diszciplína sajátosságait, lényegét a 4D jellel meghatározni: telitalálat. Frappánsan ül, csattanósan rövid.

Egyértelmű, hogy a kert-, a tájépítészet növényekkel, sajátos létesítményekkel esztétikai értékeket teremtő, téralkotó tevékenység, amelynek művei a negyedik dimenzióban válnak művészi alkotássá. Más szavakkal, az élő mű harmadik dimenziója, a tér, a terek rendszere a negyedikben, a múlt időben teljesedik ki, és ez a kiterjedés dönti el, hogy manifesztálódnak-e benne esztétikai értékek vagy sem. Esztétikai értéket képviselő kerti, tájbeli tér, térrendszer az idő során akkor alakul, ha a tervező ennek feltételeit - felszínalakító, termőhelyi, műszaki, ökológiai, növénytelepítési stb. intézkedéseiben - hiánytalanul biztosította, ha a kivitelezési munkák szakszerűek, ha a művé válás lehetőségei a negyedik dimenzióban adottak voltak.

A zene területéről vett példával élve, katarzist kiváltó hangversenyhez tehetséges művész partitúrája, a zenekar tagjainak hangszerére írt szólam-kották, vezénylő karmester, és persze műélvező közönség kell. A csupán néhány szempontból rokon műfaj egy-két jellemzőjét példának véve nem határozható meg a '4D' minden lényegi kritériuma, a viszonyítás ennek ellenére hasznos lehet. Ha a közönség egy hangversenyt nem hallgat végig, ha füttyel honorálja, a kompozíció, esetleg a prezentáció nem műalkotás.

A kertek, parkok karmesterei a fenntartók, az ő ápoló munkájuk nélkül a kétdimenziós állapotból nem lesz teret, tereket alkotó mű. A kertek közönsége azok a látogatók, akik érzik, hogy a kezdetben sík-dekorációnak tűnő stádium a térbeli alkotás művészi értékeit rejti, és ezért óvják, szívelik, hogy beteljesülhessen.

Minden mű a tudat mélyén, a tudatalattival összhangban alakul. A zeneművész a képzeletbeli hangzatokat a zongora billentyűivel in nascendi kottázva teszi eljátszhatóvá, a kerttervező a képzeletben alkotott, virtuális térbeli művet kétdimenziósan megrajzolja, hogy megvalósíthatóvá váljék.

KERTEK VANNAK, TERVEK NINCSENEK...

1945 szeptemberében Ormos professzor tanársegéde lettem. A háború utáni időben ritkán kapott megbízást kertek tervezésére, kivitelezetésére. Ha igen, tervei grafikus rögzítések, mondhatni száraz szakszerűséggel arra törekedett, hogy az alaprajzon, a tervmellékleteken minden olyan lényeges elem szerepeljen, amely a kompozíció funkcionális és esztétikai értékeinek megvalósulására szükséges. Becsültem módszerét, igyekeztem elsajátítani.

Szakterületünk tágabb körű gyakorlati ismereteinek megszerzésére 1947 őszén adódott lehetőség, amikor ösztöndíjként egy évre Svájcba mehettem, ahol a háború után virágzásnak indult a kertépítés. A gazdag országban Ormos professzorétól eltérő alkotási módszert találtam.

Patrónusom F. Vogel, Bern város legismertebb kertépítész volt. Megérkezésem után körülírt a városban kerteket nézni. Elsőként néhány sajátját mutatta, majd másokat, másokét; közkerteket, intézmény és villa kerteket. Meg kellett mondanom, melyek az ő munkái. Büszke volt felismerhető stílusára, építéstechnikájára, kivételesen igényes növényalkalmazására. A séta után hazatérve azt kértem, mutassa meg a látott kertek tervét. Csodálkozásomra azt mondta, kertek vannak, tervek nincsenek. Ezután egy rövid eszmefuttatás következett, mely szerint a kertet nem felette lebegve, madártávlatból, hanem benne járva látjuk. Horizontmagasságból nézve a tervek grafikai dekoratív - sokszor öncélú - alaprajzi alakzatai ritkán érvényesülnek, és ha igen, gyakran a lényegét, a térlélményt zavaró, műfajidegen elemekként. A felülnézetes, kétdimenziós terveket nézve a megrendelő nem tudja, milyen lesz a kertje, mert nem ismeri a szimbólumokat, és mert ezek olyan állapotot mutatnak, amely a kivitelezés után legkorábban tizenöt, húsz év múlva alakul. Kertalaprajzok a Vogel műteremben ezért nem készültek.

Pückler herceg hatalmas méretű parkjainak létesítése előtt festőművésszel készítettett elképzeléseinek megfelelő látképeket, a kivitelezéskor ezek szolgáltak a tájszépítő növényültetések alapjául. Vogel úr rajzművészt foglalkoztatott, akit elvitt a leendő kert helyszínére és ott elmondta, milyennek képzeletben el a kertet. Az instrukció alapján perspektivikus rajz készült. A megbízó ezt értette, és vagy elfogadta, vagy módosításokat kért. Előfordult, hogy négy, öt rajz láttán döntött. A kivitelezés során Vogel úr a helyszínen mutatta meg kíváló képzettségű szakmunkásainak, mit, hogyan alakítsanak. Többször megtörtént, hogy a félig kész kertben egy faragott kötömbökből rakott lépcsőt, támfalat elbontatott; rézsút, terepplasztikát átalakított, mert a perspektivikusan rajzolt koncepció a helyszínen javítandónak tűnt. A felszínalakításban gyakran személyesen is részt vett.

Mesterem a terepfelület alakításakor olyan felületplasztika létesítésére törekedett, amely a beavatkozás helyén természetes képződménynek tűnt. A térben érvényesülő felszínalakzatoknak olyanoknak kell lenniük, mintha egy óriás tenyérnyomán alakultak volna. A kompozíció jelentős nézőpontjából nézve konkáv, az ölelésre tárt karokra emlékeztető horizontot záró téralakzat a cserjék, a fák térhatárolóvá válása előtt is a védett, az intim tér örömteli hangulatát kelti. A meghittség érzetének pszichés hatásain túlmenően az igényesen alakított terepplasztika a kerti tér esztétikai értékeinek lehetséges viselőjeként az összetett kompozíció szerves komponense.

Svájcba menve vittem itthon készített terveimből. Kinti mesterem a korona és körömvonallal rajzolt rézsút tereprendezési tervemet nézve azt mondta, az éles vonalakkal metsződő síkok tájidegen felszínalakzatokat képeznek, és évtizedekig is eltarthat, míg a mesterként állapot a természetesen alakulhoz közelít. Hazajöve közel egy évtizedig tartott, amíg rájöttem arra, hogy szintvonalakkal lehet az elképzelt felszínt úgy ábrázolni, hogy az az idő, a lét során alakult mintákat, előképeket idézze.

negyedik D nélkül

Vogel úr azt a negyedikben alakult harmadik dimenziós állapotot tartotta meghatározónak, amely a kivitelezés idején kétdimenziósan határozza meg, hogy az idő múltával méretesre nőtt cserjék, fák fajtájukra jellemző habitusukkal hogyan harmonizálnak egymással, az épületekkel, továbbá hogy az együttesük képezte tér kellemes arányú-e, pszichés értelemben a befogadás, az örömmel járó bent lét érzetét kelti-e, esztétikai élményt nyújtó-e. Többnyire öt évesnél idősebb - kialakult korona-alakzatú - fákat telepített. Ültetéskor tengelye körül forgattatta a fát, és miután a főbb irányokból nézve elképzelte, hogy harminc, ötven év múlva milyen helyzetben lesz előnyös alkotóeleme a térnek, betemette gödrét.

Negyven év múltán az ifjabb Vogel Bernben megmutatta azokat a kerteket, amelyeknek építésében magam is részt vettem. Szépek voltak. Döbbenetes élmény volt látni, hogy műfajunk egy kiváló alkotója milyen jól ismerte a növényeket, a cserjék, a fák életritmusát, kifejelett állapotú méretüket, habitusukat. A negyven éves kertek növényzete kellemes arányú tereket képzett, olyanokat, amelyekben jól esett a szabad ég alatt otthon lenni. A viszonylag kis területű kertekben a tér és a térhatárolók dimenziói ugyanúgy arányosak voltak, mint a nagy területűekben.

TERVEK VANNAK, KERTEK ALIG

A kertépítészetnek hazánkban az első világháború utáni időtől kezdődően sok művelője volt. Munkáikból viszonylag kevés maradt ránk épségben, terveiknek megfelelő állapotban. A második világháború előtt létesült kertek többsége vagy közvetlen rontások, vagy a fenntartás megszűnése okán pusztult el. Kevésről maradt közkézen olyan fénykép vagy az eredeti állapotról készült festmény, amelynek alapján értékelhetők lennének. Ormos Imrétől eltekintve a 20. század neves kerttervezői közül sokak, így Jonke Kálmán, Csorna Antal, a Mezey család, Solti László és mások kertjeiről nagyon keveset tudunk. Szakterületi folyóiratokban, könyvekben maradtak ránk ebből a korszakból alaprajzok, tervek, ezek alapján azonban nem állapítható meg, hogy megépültek-e, és milyen színvonalon, és fejlődésük során - a negyedik dimenzióban - elérték-e a terven kétdimenzióban ábrázolt "klimax" állapotukat.

Ha nem akarjuk, hogy a jövő előre nem látható eseményei eltűntessék korunk kert- tájépítészeti értékeit, idejében cselekednünk kell. Valamiféle nyilvántartásra lenne szükség, amely a kortárs és a még feltárható közelmúlt kertépítészeinek munkáit, műveit tartalmazná. Az adattárban a tizenöt, húsz éves vagy ennél idősebb kertek tereiről, térrendszereiről készült fényképek, filmfelvételek szerepelnének, alkotóik szakterületi tevékenységének ismertetésével.

A 4D szerkesztősége az új szakfolyóiratban folyamatosan közölhetné, ismertethetné az erre alkalmas kertekről készült fényképeket. Az ismertetésekhez kritikai értékelések készíthetnének. A kertépítészet műfajként talán az egyetlen, amelynek nem alakult kritikus stábjára, törzse. A 4D szerkesztőit

dicséret illetné, ha elősegítenék a szakterületi kritika személyi, hivatásköri feltételeinek megeremtését. Az egyes kertek kritikája, a méltatás, avagy a kifogásolás, a közvélemény alapján válhatna így hitelessé. A jó kritikus értékelése, értelmezése mind az alkotónak, mind a közönségének hasznára válhat, gondolva arra, hogy a végén mindig a közönség fűtül vagy tapsol. Ha a dicséret kert közönsége elhanyagolja, eltapossa, a kifogásolat kedveli, kímélve szereti, a kritikust és nem a közönséget kell nevelni.

KÉTDIMENZIÓS "KERTEK", DÍSZÍTŐ FELÜLETEK

Szakterületünk művelői gyakran találkoznak olyan feladatokkal, amikor élő anyagok, növények felhasználásával díszítő alakzatot, kétdimenziós kertet kell tervezniük. Ennek a műfajnak vertikális elemei zömmel horizont alattiak. Karakterüket tekintve nem téralkotóak és nem lényegük a negyedik dimenzióbeli fejlődésük. Ellenkezőleg, fontos, hogy olyan korú növények kerüljenek telepítésre, amelyek növekedéssel már nem változtatják méretüket, azaz a díszíteni, hangsúlyozni szánt épületet, objektumot nem takarják, nem keltenek szerepükkel, rendeltetésükkel ellentétes, zavaró, netán rontó hatást. Díszítő növényfelületek több helyütt létesülnek, így közterületi szobrok, emlékművek mellett, középületek előterében, többszintes lakótelepi házak és a járdák, úttegek közötti sávokban, családi házak előkertjeként, s más célt szolgálóan. Az effajta felületek, noha lényegi elemük a virág, a növény, nem minősülnek a negyedik dimenzióban alakuló téralkotó műveknek. Éppen ellenkezőleg, rendeltetésüket tekintve növényzetük nem válhat térhatároló méretűvé, mert annak az objektumnak a hatását zavarnák, amelynek érvényesülését növelniük kellene. (Lásd Grassalkovich kastély Gödöllő.)

A növényekkel létesített kétdimenziós díszítő felületek virágágyásait a tervező szándéka szerint évenként azonos alakzattal, azonos virágokkal kell telepíteni, hogy a szerző grafikai elképzeléseinek megfelelően érvényesüljenek. A tér, illetve a test és a felületplasztika közötti jellegbeli eltérések érzékeltetésére más műfaj területéről vett analógiával élve, a szobortól eltérően az érem nem térbeli alkotás, s noha mindkettő alkotója szobrász, a műfaj nem azonos. Ahogyan a tehetséges művész alkotta érem esztétikai érték, úgy a növényekkel képzett felületdíszítmény is az. Az érem azonban nem szobor, a felületdíszítmény pedig nem kert. Hasznos lenne, ha a 4D szerkesztősége a sikeres kétdimenziós felületdíszítményeket is nyilvántartásba venné, és a sajátos műfaj tartozékaiként ismertetné azokat. Vonatkozik ez a látogatók használatára szánt tetőkertekre is, amelyeknek horizontnál magasabb cserjekulisszái a kerti térben való tartózkodás kellemes illúzióját keltik.